

УДК 371.134:74(07)

О. В. Семенова

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті, на основі проведеного аналізу літературних джерел, розглянуто теоретичні аспекти формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Зокрема розглянуто її структурні складові, критерії та показники. Проаналізовано категоріально-понятійний апарат і з'ясовано сутність понять: «структура», «критерії» та «показники». Розроблено й запропоновано критерії та показники художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що представлені мотиваційно-ціннісним, світоглядно-когнітивним та діяльнісно-рефлексивним складовими.

Ключові слова: *художньо-творча компетентність, учитель образотворчого мистецтва, структура, компетентності, критерії, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.*

Постановка проблеми. В умовах соціально-економічної ситуації, що склалася в нашій країні проблема розвитку компетентнісного підходу в процесі навчання майбутнього фахівця є важливою та нагальною в освіті. Адже компетентнісний фахівець це той, який на відповідному рівні володіє професійною майстерністю, при виконанні своєї професійної діяльності, а також володіє певною сукупністю знань, умінь і навичок ефективно використовуючи їх на практиці. Для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва такими знаннями є як знання в галузі мистецтва, так і знання в галузі педагогіки. Сутність мистецтва відображається у реакції митця на життєві проблеми. А твори мистецтва є провідниками, які допомагають досягнути ставлення до будь-яких подій у житті. Творець передає свої знання використовуючи власні твори мистецтва, доносячи через них інформацію до глядача. Розвиток художньо-творчої компетентності необхідний як під час створення мистецького твору, так і в процесі його сприймання. Тому для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва важливим є формування

художньо-творчої компетентності для подальшого його розвитку як професіонала та митця своєї справи.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз праць зарубіжних і вітчизняних філософів свідчить про те, що проблема розвитку творчої особистості є актуальною, про що свідчать праці відомих учених: А. Бергсон, Г. Воллес, К. Ізард, А. Маслоу, А. Пуанкаре, Б. Спіноза. Феномену творчості як у педагогіці, так і в психології, присвячено низку робіт: Г. Ващенко, І. Зязюна, В. Сухомлинського, О. Тутолміна, Г. Балла, О. Волобуєвої, З. Карпенко, С. Максименка, В. Моляко, В. Семиченко, С. Яланської. Питання компетентнісного підходу майбутніх учителів образотворчого мистецтва є недостатньо розробленим. Так, професійну компетентність учителя образотворчого мистецтва досліджували Л. Малінська, П. Пайдуков. Художньо-естетичну компетентність розглядали у своїх працях А. Бодальов, І. Равенко, Л. Гарбузенко, Л. Михайлова, Л. Кликова, Ю. Стюарт, О. Чернова, Л. Масол, О. Гайдамака, С. Чернишова. Художній компетентності присвячено низку робіт, а саме: Г. Гогоберідзе, В. Фалько, Г. Єрмоленко, В. Ананьєвої. Творчу компетентність педагога розглянуто в дослідженні С. Яланської, Н. Комашко, І. Туманова, М. Пічура, С. Чернишева.

Мета статті полягає в дослідженні й обґрунтуванні структури, критеріїв і показників художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на основі аналізу психолого-педагогічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши та проаналізувавши наукові джерела з педагогіки та психології ми дійшли висновку, що художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є складним інтегративним явищем. Вона поєднує такі компетентності, як: естетичну, художню, педагогічну, образотворчу та професійно-творчу. На нашу думку, художньо-творча компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва – це здатність до постійного збагачення власного візуального досвіду, розвиток художньо-естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок з художнього формотворення засобами композиції використовуючи їх практики для творення оригінальних за змістом, технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних робіт, досягаючи вершин художньо-педагогічного професіоналізму.

Оскільки серед усього масиву досліджень із підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва досі бракує науково-обґрунтованої структури художньо-творчої компетентності, проаналізуємо наявні

розроблення складників дотичних до нашої проблеми видів компетентності фахівців мистецьких і педагогічних спеціальностей. У більшості науково-педагогічних дослідженнях із проблеми формування професійної компетентності в майбутніх фахівців різного профілю її структуру традиційно представляють мотиваційним, когнітивним і діяльнісним компонентами з деякими їх модифікаціями.

У дослідженні Т. Кравцової розроблено структуру гуманітарно-художньої компетентності майбутнього дизайнера костюму, що складається з когнітивно-рефлексивного (здатність до інтерпретації знань у контексті особистісної рефлексії), емотивно-аксіологічного (здатність до реалізації смислового змісту в проектно-композиційному рішенні відповідно до рівня організації предметної форми), продуктивно-діяльнісного (креативність, як здатність нестандартного вирішення проблем і завдань проектування костюму) компонентів [7, 21].

В. Анан'єва представляє змістові показники художньої компетентності:

- когнітивний (обсяг, глибина, усвідомленість уявлень про жанри й виразні засоби образотворчого мистецтва);

- емоційно-мотиваційний (розвиток внутрішніх, суттєвих, природних, універсальних властивостей особистості дошкільника: композиційного мислення, зорової пам'яті, уяви, естетичного сприйняття дійсності й мистецтва, уваги, спостережливості, емоційний відгук, ставлення до образотворчого мистецтва, прояв інтересу до творів образотворчого мистецтва);

- предметно-практичний (сформованість знань про жанри й види образотворчого мистецтва, самостійна творча діяльність).

У науковій праці Т. Дікової обґрунтовано структуру художньо-технологічної компетентності майбутнього вчителя технології профільного навчання, що охоплює когнітивний (містить професійні знання обраної області художньо-технологічного профілю підготовки й систему інтелектуально-емоційних умінь, що сприяють неперервному збагаченню й оновленню цих знань і вмінь), діяльнісний (визначає наявність інтегрованих знань і вмінь за кількома видами художньо-мистецької діяльності відповідно до обраних навчальних модулів художньо-технологічного профілю навчання, а також – комунікативних, конструктивних умінь учителя), мотиваційно-особистісний (включає професійну мотивацію, здібності й готовність до саморозвитку в галузі художньо-технологічного профілю підготовки) та творчий (передбачає

здатність і готовність до інтенсивної дослідницької та художньо-мистецької діяльності, творчу суб'єктивну позицію, інноваційне креативне мислення в цій сфері діяльності) компоненти [5, 13].

У дисертації Н. Комашко творчу компетентність художника-дизайнера репрезентовано психоенергетичним (єдність і взаємозалежність функціонування генетично успадкованих і цілеспрямовано формованих композиційних здібностей), мотиваційним (формування творчого ставлення до різних видів діяльності, стимулювання потреби в творчості), когнітивним (ступінь усвідомлення й розуміння інформації, яка визначає та формулює подальші завдання, кількість і якість знань принципів, способів і засобів формотворення) та діяльнісним (здатність аналізувати й оцінювати композиційні якості, уміння технічно узгодити й вибрати найкращий варіант задуманої композиції) компонентами [6, 7].

Досліджуючи проблему формування творчої компетентності студентів педагогічних вишів засобами евристичних завдань з інформатики, Т. Марфутенко, запропонувала її структуру, що складається з мотиваційно-ціннісного (усвідомлення ролі творчості в професійній діяльності педагога, натхненність творчим пошуком, ініціативність у подоланні стереотипів), пізнавально-оцінний (уміння освоювати оточуючий світ, відшукувати причини явищ, позначати своє бачення проблеми), емоційно-творчий (захопленість творчістю, емоційний підйом, генерування ідей, прогностичність), рефлексивно-діяльнісний (уміння поставити мету, організувати діяльність свою та діяльність інших для досягнення цієї мети, рефлексія) [9, 5].

Узявши до уваги окреслені напрацювання, спробуємо розробити й аргументувати авторську структуру, критерії та показники художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва. При цьому з'ясуємо відповідні терміни.

Так, у Великому тлумачному словникові сучасної української мови поняття «структура» означено як взаєморозміщення та певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішня будова [3, 1165]. Структура – це також сукупність сталих зв'язків між великою кількістю компонентів об'єкта, які забезпечують його цілісність і самототожність. Для її створення потрібно застосувати метод структурування – процес одержання або надання чому-небудь структурної організації. Цей метод охоплює прийоми: виокремлення первинної множини об'єктів, які можуть бути поєднані структурно; виявлення в кожному структурному елементі суттєвих для цієї системи властивостей; з'ясування відношень

між елементами системи та побудова її абстрактної структури шляхом безпосереднього синтезування або формально-логічного моделювання; теоретичне передбачення можливого механізму реалізації цієї системи, можливих наслідків усього процесу й перевірка їх на практиці [8, 25].

Термін «критерій» (від лат. *critērium*, яке зводиться до грец. *Χρίτήριον* – здатність розрізнення; засіб судження, мірило, пов'язаного з грец. *χρίνω* – розділяю, розрізняю) означає мірило, вимоги, випробування для визначення або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [2, 65]. З педагогічного кута зору, продуктивне визначення цього поняття подає А. Галімов, який вважає, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, зіставлення реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках» [4, 93].

Показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь [1, 11]. В окремих галузях знань він є синонімом поняття «параметр», який, наприклад, у психології (грец. *parametron* – вимірювальний) – це величина, що визначає оцінку конкретної властивості психічного явища або його виявлення в дії чи діяльності; елемент формалізації індикатора. У суспільних науках індикатор є характеристикою об'єкта, що дає поняття про інші характеристики досліджуваного предмета, які неможливо безпосередньо досліджувати. За А. Семеновою, показники фіксують певний стан або рівень розвитку конкретного критерію. На думку науковця, показник – це явище або подія, за якими можна судити про динаміку певного процесу [10].

Отже, розуміючи критерій як мірило, а показник як його конкретизацію за певними ознаками, параметрами й у окремих випадках їх індикаторами, пропонуємо структуру художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва, що складається з більш розширеного спектру компонентів, ніж у представлених у наявних наукових доробках, а саме: **мотиваційного, ціннісного, перцептивного, світоглядного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного**. Логіка репрезентації цього цілісного конструкту полягає в тому, що митець повинен мати бажання творити, а відтак, здатний сприймати прекрасне, цінувати його, формувати власний погляд щодо істинності краси доквілля й мистецтва, знати його видову специфіку, зокрема, закони, правила, прийоми й засоби художнього формотворення (композиція), майстерно використовувати їх під час створення оригінальних

об'єктивно-ціннісних творів та адекватно самооцінювати результати власної творчості для подальшої самореалізації в царині образотворчого мистецтва. Для зручності репрезентації ці складники художньо-творчої компетентності за їхнім безпосереднім взаємозв'язком у структурі особистості митця укрупнено до трьох компонентів – **мотиваційно-ціннісного, світоглядно-когнітивного та діяльнісно-рефлексивного**. При цьому ми свідомо випускаємо з поля зору нашої дослідницької уваги емоційний і генетичний аспекти цього явища, оскільки вважаємо, що художник-педагог ніколи не стане справжнім фахівцем без природно набутого чи заздальгідь цілеспрямовано розвиненого спектру естетичних емоцій, спеціальних нахилів, здібностей та обдарованості в галузі образотворчого мистецтва.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується наявністю в майбутнього вчителя образотворчого мистецтва мотивації до навчально-творчої діяльності а також ціннісних орієнтацій. У загальному розумінні основою мотивації є певна потреба, яка виникає при суперечностях між тим що людина має, чим володіє чого досягла та між тим, чим не володіє, чого не досягла, що ще не має.

Мотиваційна сфера розуміється багатьма вченими як основа особистості, яка складається з таких властивостей: спрямованість, установки, цінні орієнтації, домагання, емоції, вольові якості та інші психолого-педагогічні характеристики.

За С. Рубінштейном, до складників мотиваційної сфери особистості слід віднести потреби, спрямованість, інтереси.

Отже, до мотиваційно-ціннісного компонента художньо-творчої компетентності належать такі критерії:

- бажання виконувати об'єктивно-ціннісні художні твори;
- інтерес до об'єктивних цінностей продуктів художньої творчості;
- ціннісна орієнтація художньої творчості.

Формування художньо-творчої компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва не можливе без відповідних знань і вмінь, які здобувають студенти під час навчання. Від них залежить успішне виконання професійної та художньо-творчої діяльності. До когнітивних процесів відносяться пам'ять, увага, мислення, відчуття, сприйняття, уява, мова та мовлення. На нашу думку, до критеріїв *світоглядно-когнітивного* компонента художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва слід віднести такі складові:

- знання теорії образотворчого мистецтва;
- розвинені уява, фантазія, креативність;
- наявність образотворчих здібностей.

Художньо-творча діяльність відноситься до специфічного виду естетичної діяльності, продуктом якої є твори мистецтва, що створені для людини. Та виконання таких творів мистецтв неможливе без художніх умінь. До художніх умінь належать: використання засобів художньої виразності, вміння аналізувати форму, розміщення, світлотіньові відношення, образне відтворення оточуючої дійсності використання законів перспективного зображення та художніх матеріалів [11].

Проходячи низку етапів, художнє вміння перетворюється на майстерність і творчість. Поняття майстерності тлумачиться як високе й постійно вдосконалююче мистецтво навчання й виховання. Педагогічна майстерність є вищою формою професійної спрямованості особистості.

Отже, до критеріїв діяльнісно-рефлексивного компонента художньо-творчої компетентності вчителя образотворчого мистецтва представлені:

- художні вміння;
- творча активність;
- високе володіння художніми техніками й матеріалами.

Висновки. Провівши детальний аналіз психолого-педагогічної літератури, ми дійшли висновку, що проблема дослідження художньо-творчої компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва не достатньо розроблена. Тому, досліджуючи структуру, критерії та показники художньо-творчої компетентності ми зверталися до дотичних до нашої проблеми видів компетентності, фахівців мистецьких і педагогічних спеціальностей. У результаті ми визначили, що до структури досліджуваної компетентності належать такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, світоглядно-когнітивний та діяльнісно-рефлексивний.

Перспективи подальших наукових розвідок. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми, що досліджувалася. Подальшої розробки потребує визначення рівнів критеріїв, які входять до мотиваційно-ціннісного, світоглядно-когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів художньо-творчої компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Академічний* тлумачний словник української мови : в 11 томах. – Том 7, 1976. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pokaznyk>

2. Барабанщиков А. В. Военно-педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М. : ВУ, 1995. – 108 с.

3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь. – Перун, 2005. – 1728 с.

4. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький : Вид-во Нац. академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2004. – 376 с.

5. Дикова Т. В. Формирование художественно-технологической компетентности будущих учителей технологии профильного обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования / Т. В. Дикова. – М., 2011. – 23 с.

6. Комашко Н. В. Формування творчої компетентності майбутніх дизайнерів у процесі вивчення комп'ютерної графіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Комашко. – Черкаси, 2011. – 20 с.

7. Кравцова Т. А. Становление гуманитарно-художественной компетентности будущего дизайнера костюма в процессе высшего профессионального образования : автореферат дис. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования / Т. А. Кравцова. – Чита, 2009. – 23 с.

8. Мартинюк А. П. Принцип структуривання знань при управлінні якістю освіти / А. П. Мартинюк, О. С. Чапюк, А. С. Нісімчук // Вестник СевГТУ. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2012. – Вып. 127 : Педагогика. – С. 24–28.

9. Марфутенко Т. А. Формирование творческой компетентности студентов педагогических вузов средствами эвристических заданий по информатике : автореф. дисс. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования / Т. А. Марфутенко. – Ставрополь, 2013. – 20 с.

10. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / А. Семенова. – Одеса : Юридична література, 2009. – 504 с.

11. Устинов А. П. Развитие художественно-эстетических умений как актуальная социальная и психолого-педагогическая проблема. [Электронный ресурс] / А. П. Устинов. – Режим доступа :

<http://nsportal.ru/shkola>

РЕЗЮМЕ

Семенова Е. В. Теоретическое обоснование структуры критериев и показателей художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства.

В статье, проведен анализ литературных источников, рассмотрены теоретические аспекты формирования художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства и определены основные составляющие художественно-творческой компетентности. В частности, представлено ее авторское определение, которое рассматривается как сложный интегративный процесс, сочетающий эстетическую, художественную, педагогическую, изобразительную и профессионально-творческую компетентности. Художественно-творческую компетентность будущего учителя изобразительного искусства мы определяем как способность к постоянному обогащению собственного визуального опыта, развитие художественно-эстетического вкуса и специальных способностей, совершенствование умений и навыков в изобразительном искусстве средствами композиции, для создания оригинальных по содержанию, профессиональных и объективно ценностных работ.

Проанализирован категориально-понятийный аппарат и выяснена сущность понятий: «структура», «критерии» и «показатели». Так, «структура» означает взаиморасположение и определенная взаимосвязь составных частей целого. Критерий – это обще сущностный признак, на основе которого осуществляют оценку, происходит сопоставление реальных педагогических явлений. Показатель фиксирует определенное состояние или уровень развития конкретного критерия.

На основе анализа педагогической литературы разработаны и предложены критерии и показатели художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства. Составляющими художественно-творческой компетентности по их непосредственной взаимосвязи в структуре являются следующие компоненты: мотивационно-ценностный, мировоззренческо-когнитивный и деятельно-рефлексивный. Кроме того каждая из составляющих имеет свои критерии. Так, основу мотивационно-ценностного составляют желание выполнять объективно ценностные художественные произведения, интерес к объективным ценностям продуктов художественного творчества, ценностная ориентация художественного творчества. Мировоззренческо-когнитивный компонент – знание теории изобразительного искусства,

развитые воображение, фантазия, креативность, наличие изобразительных способностей. Деятельно-рефлексивный компонент художественно-творческой компетентности учителя изобразительного искусства составляют: художественные умения, творческая активность, владение художественными техниками и материалами. Данные критерии и показатели будут учитываться при проведении констатирующего и формирующего экспериментов исследования.

Дальнейшей разработки требует определения уровней критериев входящих в мотивационно-ценностный, мировоззренческо-когнитивный и деятельностно-рефлексивный компоненты художественно-творческой компетентности. Кроме того целесообразно обосновать педагогические условия и модель формирования художественно-творческой компетентности будущего учителя изобразительного искусства.

Ключевые слова: *художественно-творческая компетентность, учитель изобразительного искусства, структура, компоненты, критерии, мотивационный, когнитивный, деятельностный.*

SUMMARY

Semenova O. Theoretical Grounding of the Structure of Criteria and Indicators of Art Creative Competence of Future Teachers of Fine Art.

In the article the analysis of the literature is done, the theoretical aspects of formation of art creative competence of future teachers of fine art is considered, the main components of art creative competence are defined. In particular the author's definition is regarded as a complex integrative process that combines aesthetic, art, educational and vocational creative competences.

We define art creative competence of future teachers of fine art as ability to enriching of the personal visual experience, development of art and aesthetic taste and special abilities, perfection of skills in fine art by means of composition for creating original by content and objectively valuable of work.

The categorical-conceptual apparatus is analyzed, the essence of the concepts «structure», «criteria» and «indicators» is found out. So «structure» means a relationship and definite interrelation of the parts of the whole. Criterion is a general essential feature on the basis of which evaluation, comparison of actual educational events is done. Index captures a state or level of the development of a specific criterion.

On the basis of analysis of pedagogical literature the criteria and indicators of art creative competence of future teachers of fine art are developed and proposed. The components of art creative competence in the direct relationship in

the structure are: motivational valuable, ideological cognitive, action-reflective. In addition each of the components has its criteria. The basis of the motivational-valuable component makes up: a desire to do objectively valuable works of art, interest to the objective values of the products of art creativity, value orientation of art creativity. Ideologically-cognitive component is knowledge of the theory of fine arts, developed imagination, fantasy, creativity, presence of visual capabilities. The action-reflective component of art creative competence of future teachers of fine art is: art skills; creative activity, high possession of art techniques and materials. These criteria and indicators will be considered in the course of contenting and forming experiments of the research.

Determinations of the levels of criteria that go into motivational valuable ideological and cognitive and action-reflective components need further development. Also it is advisable to ground the pedagogical conditions and the model of formation of art creative competence of future teachers of fine art.

Key words: *art creative competence, a teacher of fine art, structure, components, criteria, motivational, cognitive, activity.*